Уляна Токарева

аспірант Донецького державного університету управління,

м.Маріуполь, Україна,

e-mail: ulianatokarieva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3919-5661>

ФОРМУВАННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВА НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ

Анотація. Визначено, що безбар'єрність передбачає усунення бар'єрів для повноцінної участі громадян у економічному та соціальному житті, тому належне врядування спрямовується на захист прав всіх категорій громадян та забезпечення комфортного проживання і самопочуття кожної людини у публічній сфері.

Доведено, що значна частина громадян, яких ми відносимо до маломобільних груп, кожного дня стикаються з викликами доступності освіти, зайнятості, отримання адміністративних послуг, доступу до інфраструктурних об'єктів, реалізації права на громадську, політичну участь.

Відмічено, що серед основних перешкод, з якими стикаються маломобільні групи, слід виділити такі як: труднощі при переміщені, соціальна підтримка, ризик дискримінації, непристосованість середовища. Загалом, існуючі бар'єри можна умовно віднести до наступних груп: інституційні, ментальні, фізичні, інформаційні.

Обґрунтовано, що наявність таких бар'єрів означає актуальність протидії дискримінації та досягнення реальної рівності всіх громадян у різних сферах суспільно-політичного, економічного, культурного життя шляхом реалізації відповідного інклюзивного врядування.

Визначено, що основними пріоритетами інклюзивного врядування є реалізація концепції «соціальної інклюзії», розвиток людини, причетність та участь, територіальна близькість як спільне користування фізичним і соціальним простором, наявність матеріальних ресурсів, розумне пристосування, універсальний дизайн.

Відмічено важливість застосування при формуванні безбар'єрного простору Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я.

Доведено, що безбар'єрний підхід в належному врядуванні передбачає верховенство права, дотримання основних демократичних принципів, політичну волю, сприятливе законодавство, чіткі процедури, довгострокову підтримку та ресурси для сталого громадянського суспільства і спільний простір для діалогу та співпраці.

Ключові слова: безбар'єрність, належне врядування, маломобільні групи населення, розумне пристосування, універсальний дизайн.

Ulyana Tokareva

Postgraduate Student of Donetsk State University of Management

Mariupol, Ukraine

e-mail: ulianatokarieva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3919-5661>

FORMATION OF AN INCLUSIVE ENVIRONMENT AS A COMPONENT OF GOOD GOVERNANCE

Abstract. In the article it is determined that inclusion involves the removal of barriers to the full participation of citizens in economic and social life, so good governance aims to protect the rights of all categories of citizens and ensure comfortable living and well-being of everyone in the public sphere.

It has been proven that a significant part of the citizens, who are referred to as low-mobility groups, face daily challenges of access to education, employment, administrative services, access to infrastructure, and the right to participate in public and political activities.

It is noted that among the main obstacles faced by low-mobility groups are such as: difficulties in moving, absence of social support, risk of discrimination, maladaptation of the environment. In general, the existing barriers can be conditionally attributed to the following groups: institutional, mental, physical, informational.

It is determined that the main priorities of inclusive governance are the implementation of the concept of «social inclusion», human development, involvement and participation, territorial proximity as a shared use of physical and social space, availability of material resources, reasonable accommodation, universal design.

The importance of using the International Classification of Functioning, Life and Health Restrictions in the formation of an inclusive space has been noted.

An inclusive approach to good governance has been shown to include the rule of law, adherence to fundamental democratic principles, political will, favorable legislation, clear procedures, long-term support and resources for a sustainable civil society, and a common space for dialogue and cooperation.

Keywords: inclusion, good governance, low-mobility groups, intelligent adaptation, universal design.

Постановка проблеми. Безбар'єрність як норма суспільства без обмежень, в якому забезпечуються рівні права та можливості для всіх людей у самореалізації, зайнятості, пересуванні, сервісах, здобутті освіти, спілкуванні, дозвіллі, розвитку, є актуальним питанням належного

врядування у демократичній державі. З цією метою для усунення бар'єрів щодо повноцінної участі громадян у економічному та соціальному житті створюються умови захисту прав маломобільних груп, що сприяє інклюзивності системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, інфраструктури, технологій та ринку праці. Інклюзивність належного врядування та формування відповідного безбар'єрного простору в широкому розумінні стає важливою складовою загальної культури та толерантності суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика дослідження безбар'єрності викликає активний інтерес серед соціологів, економістів, психологів (С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, Л.Ткаченко, І. Ярмошук та ін.) і спрямована на пошук різних варіантів залучення всіх громадян до публічного простору та повноцінного соціального, політичного, економічного та культурного життя. В науці публічного управління за останній час теж з'явилися роботи, які досліджують питання безбар'єрності, зокрема публікації таких авторів як О.Дрюма, С.Зубченко, О.Зубчик, Ю.Каплан, Л.Ємельяненко, О.Роговський, Ю.Тищенко, О.Шульга, О.Царькова, К.Сахарова та інші.

Мета статті: обґрунтувати основні засади безбар'єрного підходу у сфері належного врядування, визначити принципи формування інклюзивного суспільства, особливості інклюзивного врядування.

Виклад основного матеріалу. Необхідність створення безбар'єрного середовища зумовлена тим, що значна частина громадян, яких ми відносимо до маломобільних груп, кожного дня стикаються з викликами доступності освіти, зайнятості, отримання адміністративних послуг, доступу до інфраструктурних об'єктів. Часто це стосується доступності та реалізації права на громадську, політичну участь, забезпечення безбар'єрного доступу до сфери культури, туризму тощо. Серед основних перешкод, з якими стикаються маломобільні групи, слід виділити такі як: труднощі при переміщенні, необхідність соціальної підтримки, підвищений ризик дискримінації, непристосованість середовища. Обмеження мобільності громадян можуть бути пов'язані з фізичними особливостями людини - інвалідністю, дитячим чи літнім віком, або пов'язані з тимчасовими станами - вагітність, стрес, хвороба, травма.

Якщо визначити основні проблеми безбар'єрності для цих груп, вони стосуються таких питань:

для осіб з функціональними порушеннями працездатності та інвалідністю - доступність транспортної, вуличної та соціальної інфраструктур, проблеми працевлаштування (За даними Міністерства соціальної політики, в Україні налічується 2,6 млн. людей з особливими потребами. Це 6% усього населення країни, із них – 168 280 дітей) [1];

для осіб третього віку - потреби у працевлаштуванні, освіті впродовж життя з метою працевлаштування та саморозвитку, участі у громадському та політичному житті,

для матерів з дітьми до 6 років - доступність транспортної, вуличної та соціальної інфраструктур, проблеми з працевлаштуванням,

для молоді - потреби у працевлаштуванні, освіті, культурі, участі у громадському та політичному житті;

для представників національних меншин, міграційних спільнот – проблеми працевлаштування, освіти, участі у громадському та політичному житті,

До проблематики безбар'єрності можуть залучатися ситуації неповаги та зневажливого ставлення до особливостей та унікальності людей; упереджене ставлення до літніх людей, людей з інвалідністю; упереджене ставлення з боку інших дітей, батьків, адміністрації освітніх закладів до дітей з особливими потребами; упереджене ставлення до людей з інвалідністю з боку роботодавців та колег; неготовність роботодавців брати на роботу молодь, літніх людей, людей з інвалідністю та облаштувати для них робоче місце тощо.

Часто відчуття ворожості і нерозуміння суспільством проблем людей, які мають відмінності, приводить до того, що люди з інвалідністю приховують діагноз або наявність інвалідності при пошуку роботи/на роботі або не готові працювати загалом. Особливо страждають люди з інвалідністю, які мають фізичні бар'єри, брак інформації у доступних форматах, відсутність доступних транспортних послуг. Це може перешкодити людям з інвалідністю добиратися до місць роботи або навчання, користуватися закладами охорони здоров'я та реабілітації, культури, спорту тощо. Відсутність доступної інформації про політичні процеси обмежує реалізацію їх права брати участь у політичному і суспільному житті.

Загалом, існуючі бар'єри можна умовно віднести до наступних груп:

інституційні: закони, програми, які забороняють або не здатні полегшити «доступ» вразливих категорій до реалізації прав людини:

ментальні: існуючі в суспільстві міфи та стереотипи про людей з особливими потребами, представників різних маломобільних груп, нерозуміння суті проблем людей з інвалідністю;

фізичні: бар'єри, які існують у будівлях та спорудах, у транспортній інфраструктурі;

інформаційні: форма подачі інформації та її зміст є недоступною для людей з особливими потребами.

Необхідність протидії дискримінації та досягнення реальної рівності всіх громадян у різних сферах суспільно-політичного, економічного, культурного життя була визначена на глобальному рівні у 1995 р. на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні в інтересах соціального розвитку держави, на якій члени ООН взяли на себе зобов'язання сприяти соціальній інтеграції шляхом створення інклюзивного суспільства, яке є стабільним, безпечним, справедливим, гуманним, поважає людське різноманіття, рівність можливостей та участь усіх людей, в тому числі бідних та уразливих груп населення [2].

У концепції соціального розвитку, прийнятій на зустрічі, були визначені риси, притаманні суспільству для того, щоб підвищувати якість життя громадян на основі зміцнення соціальної справедливості, згуртованості та інтеграції, сприяння продуктивній зайнятості та розширенні їхніх прав і можливостей [2].

У 2000 р. була прийнята Декларація тисячоліття, яка включила категорію соціальної інтеграції в синтез миру, безпеки, розвитку і прав людини [3].

З метою втілення принципів інклюзивності та захисту прав осіб з інвалідністю 13 грудня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію про права осіб з інвалідністю, яку підписали та ратифікували майже всі країни світу, у тому числі й Україна [4].

Завдяки цим рішенням, концепція «суспільства для всіх» стала світовим трендом і полягає в тому, що кожна людина має право брати участь у процесі економічного, соціального, культурного і політичного розвитку та користування всіма благами. Як зазначається у Загальній декларації прав людини, «рівність, соціальна справедливість і повага до людської гідності, права і основні свободи є основоположними цінностями, які повинні розділятися і дбайливо охоронятися в будь-якому суспільстві. Вони не тільки зміцнюють соціальну згуртованість, але й сприяють скороченню масштабів або ліквідації багатьох корінних причин соціальних конфліктів» [5].

Реалізація цієї мети полягає наразі у створенні інклюзивного суспільства, яке можна розглядати одночасно як мету і як процес, який передбачає створення відповідних структур та інституцій, за допомогою яких окремі люди і групи осіб формують життєздатне суспільство. Але формування інклюзивного суспільства вимагає комплексного, системного, нормативного, стратегічного підходу, який ставить людину в центр розвитку суспільства, що розглядається як основа належного інклюзивного врядування. Зокрема, в політичному плані інклюзивне врядування має забезпечувати зміцнення демократії, транспарентності, гарантуючи всім групам населення доступ до процесу прийняття рішень, які їх стосуються, а в соціальному плані - скорочення бідності, нерівності, заохочення соціальної справедливості та соціальний захист.

Для створення інклюзивного суспільства потрібно більш глибоке розуміння існуючих бар'єрів, забезпечення практичних механізмів для прийняття політичних рішень, тому, формуючи інклюзивне суспільство, потрібно враховувати наступні принципи:

- повага до прав і свобод людини, верховенство закону є основоположними;
- забезпечення безпеки середовища та життя всіх осіб має першочергове значення в створенні атмосфери участі в суспільстві;
- всі члени суспільства мають бути мотивованими брати участь в громадській, соціальній, політичній та економічній діяльності як на національному, так і місцевому рівнях;

- існування сильного громадянського суспільства є основою для активної участі та формування політики відкритості, відповідальності, підзвітності;

- необхідний доступ всіх без виключення громадян до суспільної інфраструктури (громадські центри, місця відпочинку, бібліотеки, центри, які надають послуги, школи, лікарні, і т. п), також до інформації.

Формування інклюзивного суспільства передбачає не просто ліквідацію бар'єрів чи ризиків, які стримують участь частини людей в суспільному житті, але формує концепцію інклюзивного врядування, основними пріоритетами якого можна вважати наступні:

- інклюзія як широкий спектр стратегій, ресурсів, орієнтованих на ті групи населення, які є мало мобільними та перебувають у несприятливому становищі;

- розвиток людини як створення умов зростання особистості, вибору дітьми і дорослими способу життя, яке вони цінують і яке заслуговує на підтримку;

- участь у прийнятті рішень, що стосуються кожного особисто в питаннях сім'ї та життя у суспільстві;

- спільне користування фізичним і соціальним простором;

- наявність матеріальних ресурсів для підтримки соціальних програм з тим, щоб люди з інвалідністю могли повною мірою, на рівні з іншими, брати участь у житті суспільства;

- розумне пристосування – внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і коректив для забезпечення реалізації або здійснення інвалідами нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод;

- універсальний дизайн – дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну.

Важливе значення для визначення основних характеристик безбар'єрного простору має наразі ухвалена в 1992 році ВООЗ Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) як уніфікований класифікатор «компонентів здоров'я», який оцінює функції та структуру організму, активність і залученість людини, зовнішнє середовище, особистісні фактори [6]. Класифікація описує стан здоров'я спеціальним загальноприйнятим кодом і використовується для лікування, реабілітації та соціалізації людей з хронічними захворюваннями або інвалідністю. І хоча класифікація спрямована переважно на людей з обмеженою мобільністю, ментальними та фізичними відмінностями, вона може застосовуватися до кожного, незалежно від стану здоров'я, тому що МКФ шукає відповіді на питання: як забезпечити доступність зовнішнього середовища? як повернути людину до улюбленої справи? як дати якісну освіту? Це потужний інструмент розбудови інклюзивного суспільства, який

надає можливість зрозуміти індивідуальні потреби кожної людини та усунути бар'єри для її комфортного функціонування.

Аналіз наукових джерел та аналітичних досліджень щодо безбар'єрного середовища в сучасному світі надав можливість виділити наступні види безбар'єрності та їх суттєві характеристики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Основні види безбар'єрності та їх характеристики

Види	Основні характеристики
Суспільна/Соціальна безбар'єрність	забезпечення рівних можливостей участі всіх людей та суспільних груп у житті громад та держави, рівного доступу до суспільно-політичного та культурного життя, сприятливого середовища для самовираження і розвитку, а також інклюзивного середовища як передумови для участі у всіх формах суспільного життя та громадської активності
Освітня безбар'єрність	створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, включаючи освіту протягом життя, а також перенавчання та опанування додаткових навичок.
Економічна безбар'єрність	забезпечення умов та можливостей для працевлаштування, отримання фінансових та інших ресурсів для заняття підприємництвом для таких суспільних груп, як молодь, жінки, літні люди, дорослі з інвалідністю.
Громадянська безбар'єрність	участь у політичних процесах, у політичному житті і державних інституціях
Цифрова безбар'єрність	забезпечення якісною цифровою інфраструктурою і високим рівнем цифрових навичок із метою кращого доступу до державних і соціальних онлайн-послуг для всіх суспільних груп
Фізична безбар'єрність	створення шляхом розробки та реалізації відповідних стандартів, планів проектування, реконструкцій, закупівель, будівництва середовища, в якому громадські споруди та публічні місця, транспорт і послуги на рівні громади та держави є фізично доступними для всіх суспільних груп, упровадження принципів універсального дизайну
Інформаційна безбар'єрність	умови, за яких люди, незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей, мають доступ до інформації в різних форматах та з використанням технологій, що враховують їх потреби та можливості.

Для створення безбар'єрного середовища за вищенаведеними напрямками потрібна синергія зусиль держави, бізнесу, громадськості та відповідний інклюзивний діалог. В першу чергу, це стосується впливу на процес прийняття рішень тих громадських організацій, які здатні збирати та поширювати пропозиції своїх членів, зацікавлених осіб, підвищувати його якість з урахуванням потреб та інтересів тих, кого стосується питання безбар'єрності.

Інклюзивне врядування має здійснюватися на засадах відкритості, відповідальності, чіткості та підзвітності органів державної влади. Такий підхід забезпечує своєчасне коригування прийнятих рішень, розширення кола зацікавлених сторін, підтримку тих ініціатив, які додатково з'являються як з боку громадськості.

Можливість кожної з сторін захищати своє бачення проблем, яке може відрізнятися від бачення іншої сторони, потребує підтримки інклюзивного діалогу, тому ті виклики, які виникають у процесі створення безбар'єрного середовища, можуть долатися шляхом компромісу та пошуку консенсусу. Для цього можуть використовуватися такі форми співпраці як: інформування, консультація, спільна діяльність.

Висновки. На основі наведених характеристик можна зробити висновок, що основними цілями інклюзивного врядування є наступні:

створення умов для кожного громадянина, щоб безперешкодно пересуватися громадським простором та отримувати інформацію у найзручніший спосіб, мати спрощений доступ до цифровізованих та аналогових державних та соціальних послуг;

рівні умови участі всіх громадян у всіх сферах життя суспільства, політичних процесах та громадській діяльності з урахуванням потреб маломобільних груп;

забезпечення умов та можливостей для отримання освіти, працевлаштування, а також підтримка підприємництва для представників маломобільних груп.

Створення та функціонування безбар'єрного середовища має здійснюватися на засадах інклюзивного діалогу, із залученням організацій громадянського суспільства та бізнесом.

Інклюзивне врядування має стати загальним підходом у сфері публічного управління і передбачає верховенство права, дотримання основних демократичних принципів, політичну волю, сприятливе законодавство, чіткі процедури, спільний простір для діалогу та співпраці. Це допоможе створити безбар'єрне середовище для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності.

Література:

1. Міністерство соціальної політики України. Особам з ... URL: <https://www.msp.gov.ua/inv..>
2. Копенгагенская декларация о социальном развитии URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_621].
4. Конвенція про права інвалідів URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

5. Загальна декларація прав людини. Ст. 1. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

6. МКФ – МОЗ URL: <https://moz.gov.ua> › mkf

References:

1. Osobam z invalidnistiu [Persons with disabilities]. *www.msp.gov.ua*. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html> [in Ukrainian].

2. Kopenhahenskaia deklaratsiia o sotsyalnom razvytyi [Copenhagen Declaration on Social Development]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505#Text [in Ukrainian].

3. Deklaratsiia tysyacheletiia Organizatsii Obedinennykh Natsiy Utverzhdena rezolyutsiei 55/2 Generalnoy Assamblei ot 8 sentyabrya 2000 goda [United Nations Millennium Declaration Adopted by General Assembly resolution 55/2 of 8 September 2000]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_621 [in Russian].

4. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the rights of persons with disabilities]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].

5. Vseobshchaya deklaratsiia prav cheloveka. Prinyata i provozglashena v rezolyutsii 217 A (III) Generalnoy Assamblei ot 10 dekabrya 1948 goda [Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed in General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Russian].

6. МКФ – МОЗ [International classification of functioning – Ministry of Healthcare]. *moz.gov.ua*. Retrieved from <https://moz.gov.ua/mkf> [in Ukrainian].